

BIBLIOGRAFIE TER GELEGENHEID VAN DE 75^E VERJAARDAG VAN
AUGUSTUS J. VEENENDAAL JR
(Guus Veenendaal)

*Samengesteld door Jannie Veenendaal-Barth
Met medewerking van Dirk Veenendaal en Matthijs Veenendaal*

KARWANSARAY PUBLISHERS 2015

'DAT OUDE VEL'

Maria Schouten

De Briefwisseling van Anthonie Heinsius - Vol. 1 - 19
Nijhoff, 1976

In 1994 ging ik voor Guus werken als onderzoeksassistente bij de uitgave van de *Briefwisseling van Anthonie Heinsius, 1702-1720*. Heinsius (1641-1720) was raadpensionaris van Holland en niet, zoals Guus mij al onmiddellijk inprentte, 'raad-S-pensionaris'. Voor mij was Guus de personificatie van Heinsius, maar niet omdat hij op hem leek. Er is maar één afbeelding bekend, een kopergravure, en daaruit blijkt dat alleen al hun haardracht erg verschilde. Nee, Guus was zo goed op de hoogte van die periode dat hij zelf wel raadpensionaris leek. Heinsius, zo vertelde hij, was geen flamboyante persoonlijkheid, eerder saai. Hij was een zeer rijke, maar zeer zuinige man, die vrouw noch kinderen had. Zijn 'intiemste' contact met een vrouw was de omgang met zijn huishoudster. Zijn enige kleine zonde was een glaasje wijn, verder ging hij zich nooit te buiten aan uitspattingen, dit in tegenstelling tot vele andere personen die in de correspondentie voorkomen. Hij werkte hard op zijn kamer aan het Binnenhof, op het hoekje tegenover de Gevangenpoort aan de Hofvijver, en nog steeds hangt zijn portret in de Eerste Kamer.

Mijn assistententaak bestond uit het transcriberen van brieven van en aan Heinsius en het samen met Guus maken van de index. Tijdens de inwerkperiode legde hij me de teksten tot in de kleinste details uit. En bij het invoeren van persoonsnamen in de index gaf Guus uitgebreid college over de betrokkenen, die hij met spannende en sappige verhalen tot leven wist te wekken. Stoere en vileine mannen, die per definitie te veel wijn dronken, waardoor ze op latere leeftijd vaak aan hevige niersteenaanvallen leden. Veel *royalty*, hofdames, hovelingen, ambassadeurs, regenten, gedeputeerden en generaals passeerden op die manier de revue.

Uit deze jarenlange samenwerking is één passage mij het meest bijgebleven. Het betreft een mededeling van Adolf Hendrik graaf van Rechteren heer van Almelo (1656-1731), voormalig afgevaardigde naar de vredesonderhandelingen in Utrecht en een vertrouweling van de raadpensionaris¹ in een brief aan Heinsius van 19 september 1713:

Ick bedriege mij seer als Engelant en Vranckrijk ten aensien van de vrede met Spagnien niet sullen trachten ons het ijser soolange in de buyck te houden als het haer eenichsints doenlick sal sijn, geconsidereert dat naer mijn geringe meyninge

des eens en des anders oochwit is om dese Republycq sooveel te verkleynten als eenichsints mogelick sal sijn, en het is het haest niet te dencken dat men noch onbeschaemt genoeg is om tot een praetext van dien te doen dienen de bevordering van een interes van de prinsesse van Ursins, welcke van hoe een geabandonneert leven sij is, genoegsaem bekend is, bovendien dat men vermeeynt dat sulx geschiet in faveur van d'Aubignies, welcke dat oude vel noch wat caresseert, doch maer is een procureurs soon van Parijs, soodat het schijnt dat alle regelen van staat en van justitie en van eerbaerheyt een eynde hebben en men wel soude mogen uitroepen 'o tempora o mores'.²

'... dat sulx geschiet in faveur van d'Aubignies, welcke *dat oude vel* [mijn cursivering M.S.] noch wat caresseert ...'. Dat vond ik wel een heel intrigerende zin! Guus kon natuurlijk onmiddellijk vertellen dat het 'oude vel' toebehoorde aan de 'prinsesse van Ursins', die veel invloed had aan het Spaanse hof en blijkbaar tot het uiterste wilde gaan om haar doel te bereiken.

De 'prinsesse van Ursins' was Marie-Anne de Trémoille (1642-1722),³ een Franse aristocrate die, na een eerste huwelijk in 1670, hertrouwde met de rijke en machtige Romeinse edelman Flavio Orsini, hertog van Bracciano. In Rome hield zij vervolgens een Franse salon en behartigde daar op die manier de Franse belangen. Orsini stierf in 1698 en liet haar een groot fortuin en een titel na: 'prince romain et du Saint-Empire, chef de la puissante famille Orsini'. Zij noemde zich voortaan de prinses des Ursins, de verfransing van de naam Orsini.⁴

De prinses kwam in dienst van het Franse hof, waar zij goed bevriend raakte met madame de Maintenon.⁵ Deze werkte actief mee aan de totstandkoming van het huwelijk van de vroegere hertog van Anjou, sinds 1700 Filips V, koning van Spanje, met Maria-Louise,⁶ dochter van de hertog van Savoye, die toen dertien jaar oud was. Eveneens door toedoen van madame de Maintenon werd zij in 1701 *camarera mayor (dame d'honneur)* in dienst van de nieuwe koningin. Zij kreeg zeer grote invloed op de jonge Maria-Louise, en daarmee indirect op Filips V. Op deze manier wist zij de Franse invloed aan het Spaanse hof zeker te stellen. Voor de aldus bewezen diensten wenste zij uiteindelijk een '*souveraineté*'; ze was niet meer de jongste

en wist niet hoe lang ze nog verzekerd kon zijn van de steun van de koningin. Voordat aan haar invloed een einde kwam, probeerde zij via haar trouwe dienaar D'Aubigny tijdens de vredesonderhandelingen in Utrecht een vorstendom te verwerven.

In zijn brief noemt Van Rechteren laatstgenoemde laatzinnig slechts 'een procureurs soon van Parijs'. Jean Bouteroue d'Aubigny (?-1732), was sinds 1684 de particulier secretaris van de prinses des Ursins, en er werd van hem beweerd dat hij ook haar minnaar was.⁷ Hij zou haar dertig jaar lang trouw dienen, vandaar dat hij 'dat oude vel noch wat caresseert'? Saint-Simon weet in 1703 in dit verband in zijn *Mémoires* over hem te melden:

C'était un beau et grand drôle, très bien fait et découplé de corps et d'esprit, qui était depuis longues années à la princesse des Ursins sur le pied et sous le nom d'écuyer et sur laquelle il avait le pouvoir qu'ont ceux qui suppléent à l'insuffisance des maris.⁸

Van Rechteren doet in zijn brief nog een andere belangrijke mededeling. Volgens hem zijn Frankrijk en Engeland 'noch onbeschaemt genoeg [...] om tot een praetext van dien te doen dienen de bevordering van een interes van de prinsesse van Ursins', in dit geval om over een vorstendom te onderhandelen voor de prinses. Deze twee landen verlangden daartoe de benodigde garantie van de Staten-Generaal. Die werd hun echter geweigerd, want 'het schijnt dat alle regelen van staat en van justitie en van eerbaerheit een eynde hebben'.⁹ Het was dit verzoek, dat kwam nadat de territoriale verdeling al in april 1713 op de vredesconferentie van Utrecht was geregeld, waaraan Van Rechteren zich ergerde.¹⁰

De kans dat dit verzoek van de prinses zou worden gehonoreerd, was klein, want 'van hoe een geabandonneert leven sij is, genoegzaam bekend is'. De macht en invloed van de prinses des Ursins waren, met andere woorden, inmiddels voorbij. Uiteindelijk werden de bange vermoedens van de prinses bewaarheid, want haar situatie veranderde inderdaad toen Maria-Louise begin 1714 overleed en Filips V – mét goedkeuring van de prinses des Ursins – hertrouwde met Isabella Farnese. De nieuwe koningin verjoeg haar vrijwel meteen van het hof in Madrid.

In plaats van het vorstendom ontving de prinses van Lodewijk XIV voor al haar diensten een pensioen van 40.000 livres per jaar. Na een kort

verblijf in Parijs, verkreeg zij uiteindelijk toestemming van de Paus om terug te keren naar Rome, waar zij familie en vrienden had en nog bekend stond als de 'Prinses Orsini'. Hier zou zij in 1722 overlijden.

Met één passage uit één brief aan Anthonie Heinsius, ter herinnering aan de prettige en gezellige samenwerking met Guus, dank ik hem hartelijk voor de vele leerzame uren.

IIIIII

¹ Van Rechteren was van januari tot augustus 1712 afgevaardigde naar de vredesonderhandelingen te Utrecht, waar hij, na een incident tussen zijn bedienden en die van de Franse afgevaardigde Ménager, moest vertrekken. *Wie is Wie in Overijssel*, Overijsselse biografieën: <http://www.wieiswieinoverijssel.nl/zoekresultaten/p2/41> (laatst geraadpleegd 16-03-2015).

² *De briefwisseling van Anthonie Heinsius 1702-1720*, 1 mei 1713-30 april 1714. A.J. Veenendaal jr. ed., RGP GS nr. 227 ('s-Gravenhage 1996), brief 244 van 19 september 1713, 256.

³ Over Anne-Marie de Trémoille, princesse des Ursins zie: Diane Ribardière, *La princesse des Ursins, dame de fer et de velours* (Paris 1988); Mme Saint-René Taillandier, *La princesse des Ursins, une grande dame française à la cour d'Espagne sous Louis XIV* (Paris 1926).

⁴ *Biographie universelle, ancienne et moderne*, J.M. Michaud et L.G. Michaud eds., 47 (Paris 1827) 218.

⁵ Françoise d'Aubigné, marquise de Maintenon (1635-1719), vanaf 1683 de tweede echtgenote van Lodewijk de XIV.

⁶ Maria-Louisa van Savoye (1688-1714), koningin van Spanje 1701-1714.

⁷ Nicolás Morales, *L'artiste de cour dans l'Espagne du XVIIIe siècle. Etude de la communauté des musiciens au service de Philippe V (1700-1746)*. Bibliothèque de la casa de Velazquez, 36 (Madrid 2007) 182; Saint-Simon, *Mémoires (1701-1707). Additions au Journal de Dangeau*, éd. Y Corraut, II (Paris 1983), Appendices, 1050, 1051.

⁸ *Saint-Simon, Mémoires 1701-1707*, II, 373.

⁹ *Briefwisseling Heinsius XV*, vii, 6. Naast de inleiding (vii) vindt men in 41 brieven de moeizame onderhandelingen over een vorstendom voor de prinses des Ursins terug: <http://resources.huygens.knaw.nl/briefwisselingheinsius> (laatst geraadpleegd 26-03-2015).

¹⁰ *Briefwisseling Heinsius XV*, 6, noot 1 bij brief 9.